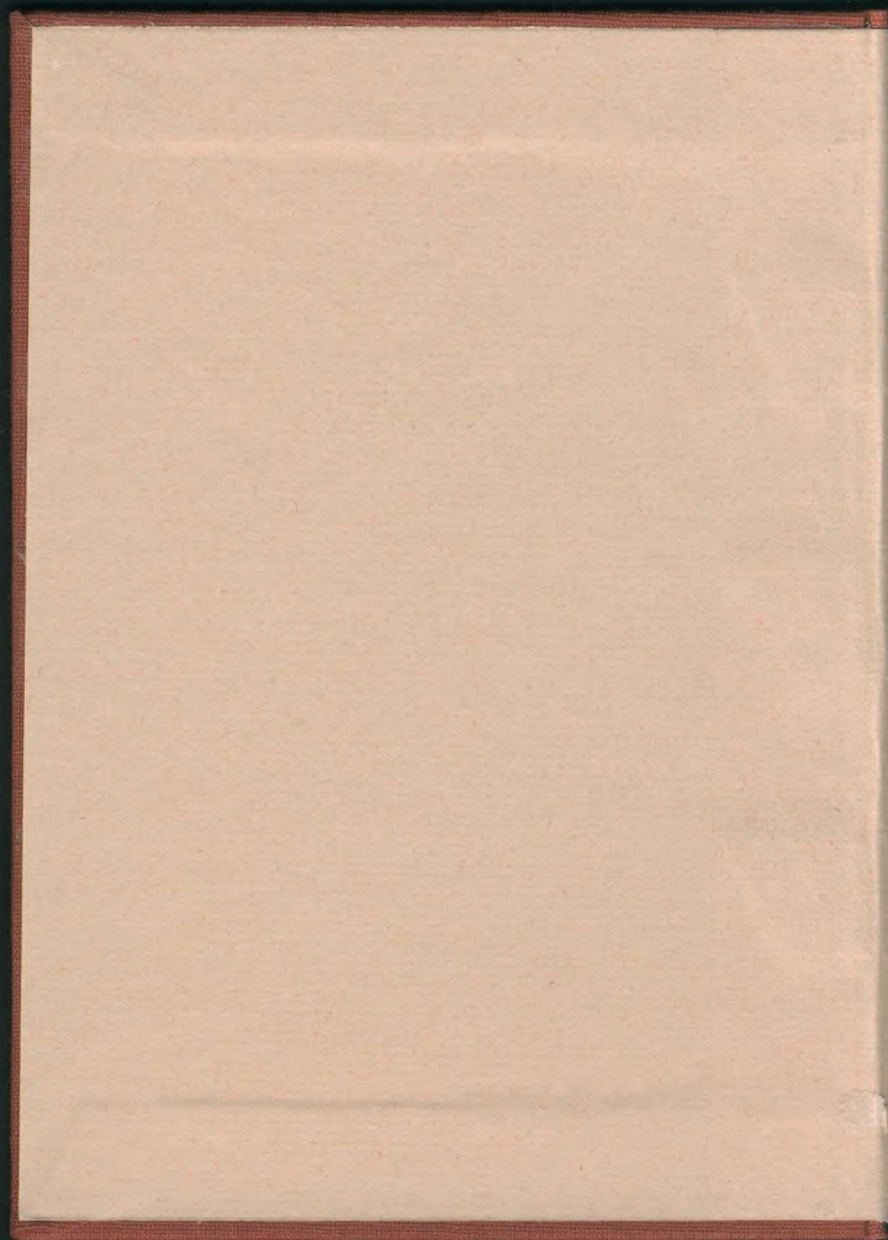
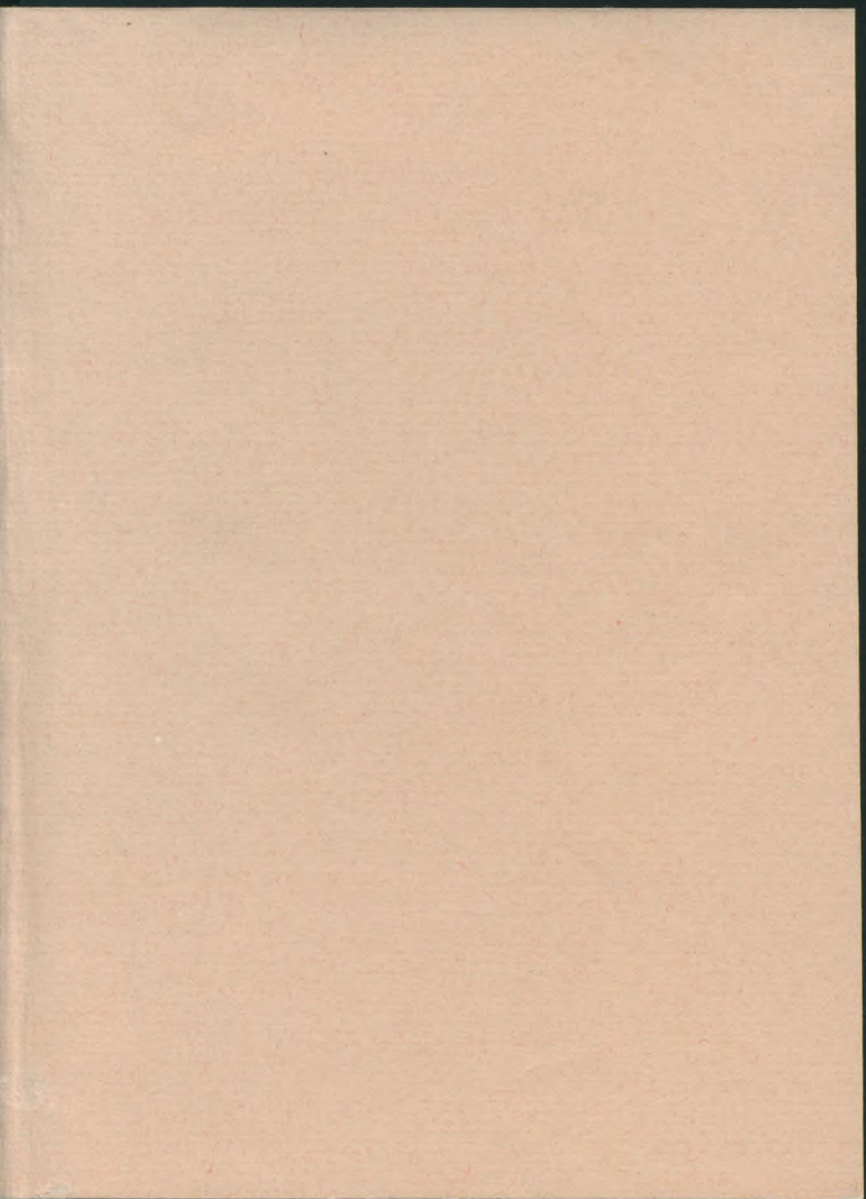
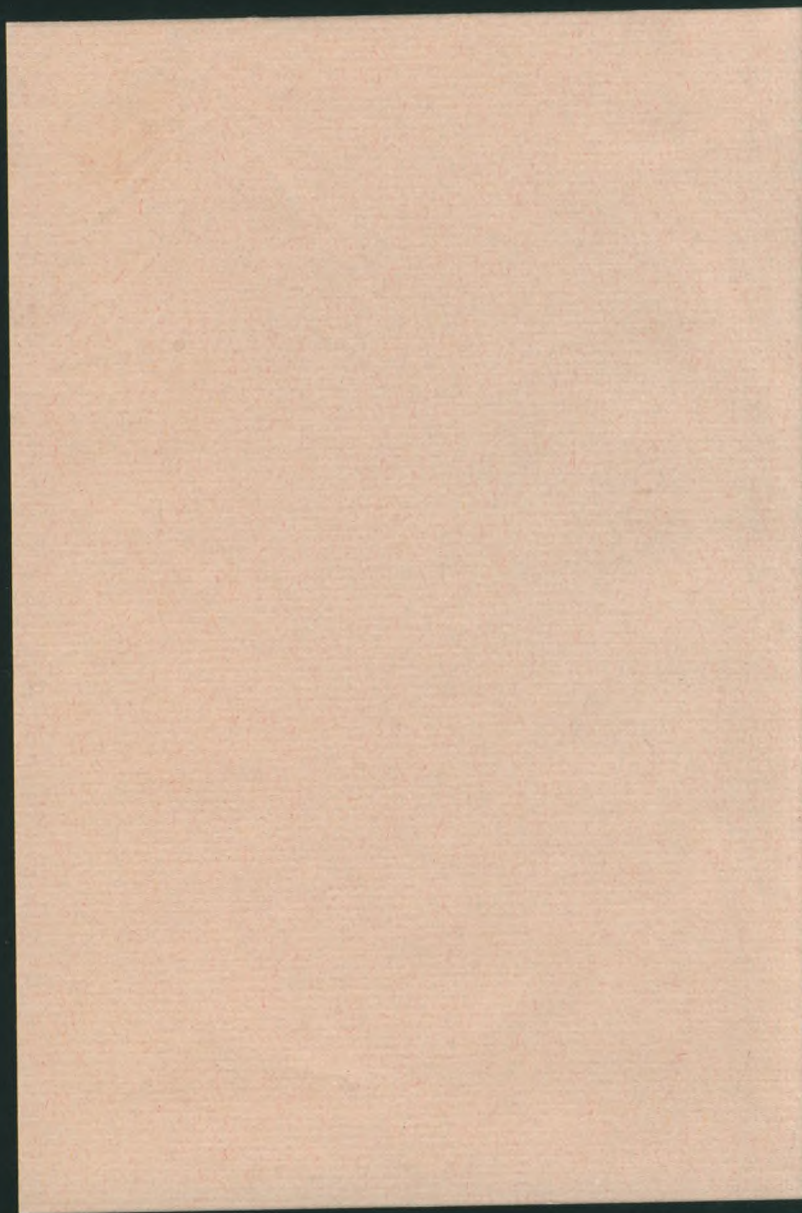

— — — — —
348.306
— — — — —

O
S
Z
K

~~1426~~

~~835~~

~~O.M.I.H.~~

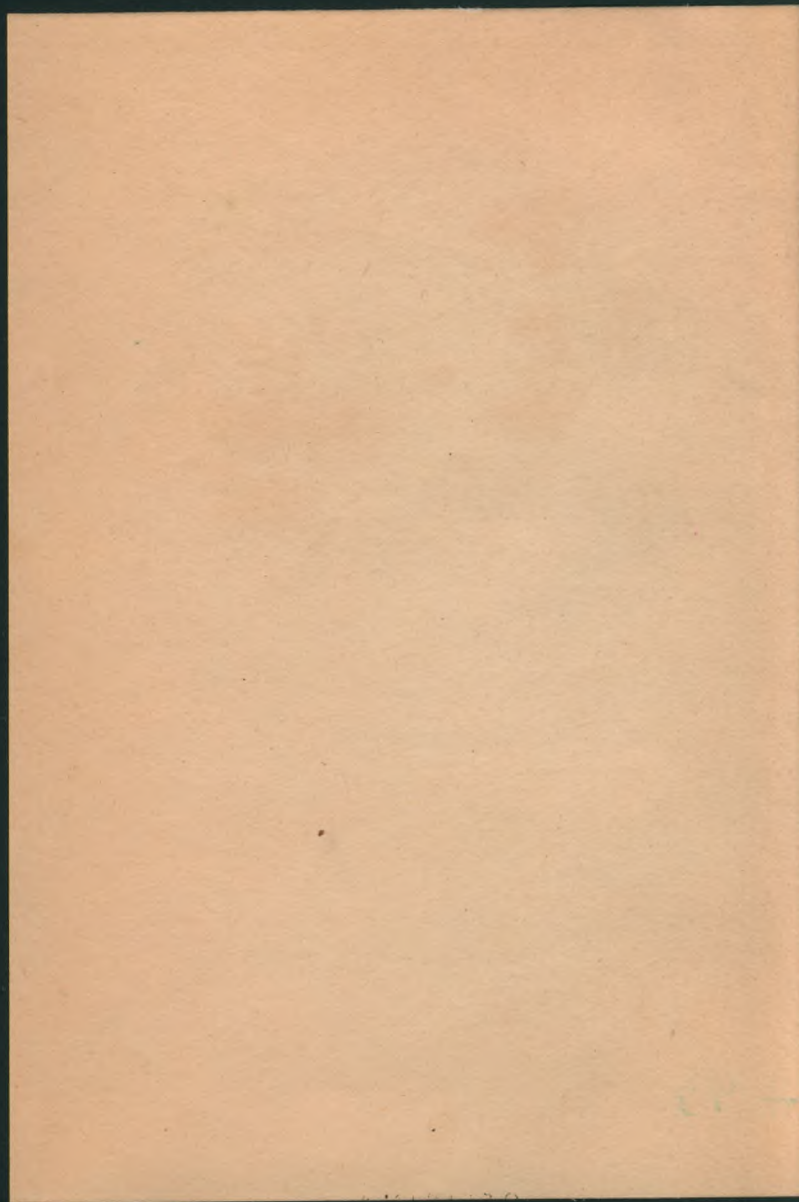
052K ~~4108~~

RÉGI MAGYAR
93 RUHÁK

1126

RÉGI MAGYAR RUHÁK

6

Irtá
HÖLLRIGL JÓZSEF

OFFICINA BUDAPEST

OFFICINA KÉPESKÖNYVEK 11.

*A fedőlap képe Bikkesy Magyar- és horvát-
országi legnevezetesebb nemzeti öltözetek hazai
gyűjteménye című munkájának 53. lapján lévő
„Egy magyar Mágnds és egy Uri asszonyság
Gdla öltözetben” aldirsi színezett rézmetszete
után készült.*

OFFICINA NYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT KFT.
BUDAPEST, 1944.

F. v. : Román Imre. (7163)

Ez a könyv magyar ruhadarabokat mutat be, a XVI. század elejétől egészen a XX. századig. A képek időrendben úgy következnek egymás után, hogy már magukban is mutatják ez időtől kezdve a magyar úri ruha történeti fejlődését. A magyarázó szöveg csak felhívja a figyelmet az eltérésekre és esetleg azokra a hatásokra, melyek azokat előidézték, azután arra, ami a képen nem látható, pedig a fejlődés kimutatásához fontos és szükséges, végre mindarra, amit az egyes darabok multjáról, jelenéről tudunk.

A XVI. században a magyar ruhaviselet nagy átalakuláson ment át, csak úgy, mint annakidején Szent István királyunk korában. A magyarság ugyanis akkor az ősi vallással, szokásokkal, harcmodorral szakított és az európai közösségbe kapcsolódott, ruhaviselete tehát az új fegyverzet átvételével egyidejűleg formálódott át. Most a török veszedelem elleni védekezés újra harcmodorának megváltoztatására kényszerítette. A hatalmas ellenséggel csak annak a fegyverzetében szállhatott szembe. Ennek átvételével pedig együttjárt az ellenség

ruháinak mint a fegyverek tartozékainak az elsajátítása. Az átvétel kezdetben valószínűleg teljesen szolgai volt és csak a további fejlődés során alkalmazkodott a magyar ember igényeihez, ízléséhez. Elterjedése a török fegyverek átvételével egyidejű volt, és e szomorú időkben, amikor minden ép embernek katonának kellett lennie, általános és aránylag elég gyors lehetett.

A töröktől átvett magyar férfiruha lényegét szabása adja meg. A testhez álló hosszú nadrághoz való dolmány és a fölötte viselt mente szabása teljesen meg-egyezik a keleti kaftánokéval. Ezt a legvilágosabban egy, az Iparművészeti Társaságban őrzött, Kiszzebenből származó, 1641. évszámmal ellátott, bőrfedelű szabásmintakönyv vízfestéssel készített 11 lapja szemlélteti (4 lapja 1. kép). Német szövege nem sokat mond, évszáma mutatja, hogy aránylag kései, tehát a dolmány és mente alakja némileg már módosult, mindazonáltal látjuk, hogy az ujjakat nem szabták vállba, mint a mai kabátoknál, hanem egy darab kelméből vágták ki az egész dolmányt, illetve mentét, úgy, hogy varrás csak az ujjak alján és folytatólag a dolmány két oldalán volt, azaz kiterítve a váll és az ujjak felső éle egyenes vonalat adtak.

Legrégibb ruhadarabunk Oláh Miklósnak, a nagy humanista főpaprak (1493—1568) 1503-ban, vagyis gyermekkorában viselt mentéje (2. kép). Anyaga ezüsttel átszőtt, fehér alapon, nagyvonalú, aranyszalaghálós, vörösszélű világos perzsa brokát. Alakja derékig test-

hezálló, lefelé szélesedő, félcombígr érő. Hogy mente, és nem dolmány, azt rövidege mellett hónaljhasítékai is mutatják, melyeken keresztül a karokat esetleg átdugták úgy, hogy a mente üres ujjai a háton szabadon lógtak. A XVI. században a dolmány volt a hosszabb: a térdig alulig ért.

A mente gallérja egyszerű négyszög, két sarka lehajtva a vállakon nyugszik. Gyakran felhajtva is viselték, mint azt a tiroli Ferdinánd főhercegnek (1529—1595) a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzött tornakönyveiben ábrázolt alakokon látjuk. A tornakönyvek ugyan kissé későbbiek, 1557 utániak, de az azokon ábrázolt menték még egészen közel állnak az Oláh Miklóshoz, ugyanitt azt is látjuk, hogy a mentét gyakran vállra vetve is viselték.

Oláh Miklós mentéje Esterházy Pál hercegnek az Iparművészeti Társaságban letétbe helyezett ruhakincsei közé tartozik, kinek családjába rokoni kapcsolatok révén 1611-ben került. Ekkor vette ugyanis feleségül Esterházy Miklós nádor Derzsffy Orsolyát, Oláh Miklós nővérének dédunokáját. Ugyancsak Esterházy Pál herceg tulajdona a korban következő mente (3. kép). Ennek anyaga arannyal átszőtt, fakult, hajdan frézszínű, olasz selyemdamaszt; folytatólagos mustrájában a főmotívum vázából kinövő gránátalmatő, nagy csomós indakeretelésben, melyet helyenként korona tart össze. Lefelé ez is bővülő, de nem testhez szabott, gallérja az előbbiével azonos alakú, de jóval nagyobb. Szabásának

főszájátossága, hogy hátsó lapja körülbelül egy arasszal hosszabb, mint az eleje. Vállánál bevágott ujjainak hossza megegyezik a mente hátsó hosszával. Elöl rövidebb volta lovon való használatát könnyítette meg, ülő helyzetben ugyanis éppen combig ért. Ezen mentéhez is térdenalulig érő dolmányt viseltek, mint azt az előbb említett tiroli Ferdinánd főherceg tornakönyvében és Bertelius Péter „Diversarum nationum habitus” című munkájának némelyik alakján láthatjuk. A hagyomány tévesen Hunyadi Mátyás királytól (1443—1490) származtatja e darabot, de szabása és kelméjének mintája egyaránt a XVI. századra, sőt annak is inkább közepe utáni éveire mutatnak. Mellén a zsinórozás utólagos, a XVII. századból való.

I. Lipót magyar király (1657—1705) koronázási dolmánya és hozzávaló mentéje (4. kép), ugyancsak herceg Esterházy Pál tulajdona. Mindkettő anyaga ezüsttel átszövött fehér alapon elszórt aranyvirágos olasz brokátból készült. A dolmány mintája székfűágas, a mentéé székfű és tulipános. A dolmány szabása megegyezik Oláh Miklós mentéjének alakjával, azzal a különbséggel, hogy ez térdenalulig ér és gallérja álló. Elöl derékig és ujjainak alja csaknem könyökig aranszálból kötött gombokkal záródik. A mente nem derékba szabott és ugyancsak magas galléros, mint a XVII. századtól kezdve valamennyi dolmány és mente, azonkívül már hosszabb is a dolmánynál.

A XVII. századból több igen gazdagon díszített

dolmányunk van, a legpompásabbak Esterházy Pál herceg letétjeként szintén az Iparművészeti Tárban vannak (5. kép). Az első (5a) anyaga sárgászörös bársony, arany-ezüst reliefszobrászattal díszítve, a virágok igazgyönggyel borítva, záródása gyémántkapcsos. A második (5b) anyaga vörös atlasz, egész felületét arany- és ezüstsínórokból készült, nagyvonalú, csipkeszerű applikáció borítja, mellén a színes zománcos kapcsok virágok között szívet tartó két kezet és galambokat ábrázolnak.

A kettőnek szabása azonos és megegyezik az I. Lipóttal, ezek azonban rövidebbek. Valamennyinél a záródás alatt a dolmány széle nem függőlegesen, hanem ferdén, azaz csákóra vágva folytatódik. A dolmánynak ez a jellegzetessége a XIX. század elejéig általános. Egy újítást láthatunk az ujjakon is, ezek a kézfejre boruló néyszegletes nyúlványok, az úgynevezett „leppentyűk”, melyeket báró Apor Péter „Metamorphosis Transylvaniae” c. becses kultúrtörténeti emlékirataiban kutyafülnek nevez, az álló gallér pedig hátrafelé hegyesen magasodik. A díszesebb (5b) a hagyomány szerint gróf Esterházy Miklós (1582—1645) nádor völgyényi dolmánya volt. Dúsgazdag díszítésének, bár első tekintetre Kelet pompáját juttatja eszünkbe, csaknem azonos mását a londoni Viktoria and Albert Museum textilgyűjteményének egyik ugyanebből a korból származó gyermekkabátján is megtalálhatjuk.

Hasonló korú és szabású két dolmányunk virágmin-

tás francia bársonybrokátból is van. Az egyik fekete (6. kép), Esterházy Pál herceg tulajdona, a másik borvörös (7. kép), Bánffy Miklós gróf tulajdona, az anyag mintáján kívül csupán az aranyfonálból kötött, illetve amettiszt gombjaik díszítik őket. E két dolmánynál feltűnő a csípőknél kiinduló szélesedés kezdetén a kitüremkedés, mely az öv lecsúszását akadályozta meg, az előbbiekben a sok dísz miatt ez alig látszik. Az utóbbi dolmányhoz tartozó, azonos anyagból készült mente a kolozsvári Erdélyi Országos Múzeumban van. Az ottani farkasutcai ref. templom kriptájában gróf Bánffy György gubernátor koporsójából került elő.

A XVII. század vége felé úgy a dolmány, mint a mentének mellén vagy egyenlő távolra helyezett, vagy kettes, hármas csoportba szedett széles, vízszintes paszománydísz kísérte a gombolást. E típusra kitűnő példa ugyancsak az Esterházy Pál herceg kincstárából való két bársonymente. Szabásuk teljesen megegyezik az előbbi dolmányokéval, csak hogy valamivel nagyobbak, illetőleg hosszabbak. A zöldnek (8b kép) hónaljánál hasított ujjai a mente alsó széléig érnek, a violaszínű (8a kép) ujjainál újítást látunk, azok bőveek, félhosszúak és a könyökhajlásnál elől kikanyarítottak. Mindkettő paszománydíszre arany és ezüsttel átszőtt, piros selyemmel szegett, mintás, világoszöld, illetve kék selyemből készült és hasonló anyagból kötött hatalmas körte alakú gombjainak, illetve azok hurkainak tulajdonképpen tartójául szolgálnak.

A XVII. században a mentéken nemcsak paszomány, hanem hímzett dísz is előfordul. Ilyen is van Esterházy Pál herceg gyűjteményében (9. kép), világoskék bársony, arany-ezüst hímzéssel díszítve, gombjai nefritből valók. A csípő alatt két oldalt egy-egy hímzéssel keretezett függőleges hasíték van, a baloldalin a dolmány fölé övezett kard markolatát dugták ki. E bevágások az előbbi két mentén sokkal kevésbé voltak feltűnőek.

Az Esterházy gyűjtemény a maga nemében páratlan alakú ingszerű ruhadarabja az úgynevezett „pán-céling”, Esterházy Lászlóé, a vezekényi hőse († 1652) volt (10. kép), kit egykorú olajfestésű arcképe is ebben ábrázol. Szabása teljesen megegyezik az egyes vidékeken még ma is használt paraszt-inggel. Anyaga vörös selyem, bő ujjain arany és ezüsttel hímzett indadísz, szegélyezését, varratait és magas gallérját arany csipke és részben ezüst paszomány díszíti. Mint az előbb említett arcképen látjuk, azt a dolmány fölött viselték, tehát a mentét pótolta. Ugyanilyen szabású eredeti ingünk is van; ez a legfinomabb patyolatból készült, ujjainak szélét finom arany-ezüst hímzés és csipke díszíti, varratait pedig vert csipke és szálhúzásos betét. II. Rákóczi Ferencé volt, legutóbbi tulajdonosa Chernel Antal (Tömörd) volt. Hasonló finomságú, de szerényebb díszítésű inget ezenkívül még három darabot ismerünk, kettő az Iparművészeti Tár tulajdona, a harmadik gr. Teleki Mihályé (1634—1691) volt, jelenleg gróf Teleki

Domokosé (Gernyeszeg). A XVII. század második felében előkelő emberek kedvelt viselete volt. Egykorú képeken láthatjuk, hogy a XVII. században rövidujjú dolmányt viseltek hozzá és az alól lógott ki a csipkés-szélű bő ingujj. Ilyen van gróf Esterházy Pál, a későbbi nádor 1655-ből való olajfestésű arcképén is. Később a dolmány ujjai egyre hosszabbodtak és az ingujjból mind kevesebb látszott ki. Az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában és az Iparművészeti Tárbán van egy-egy 1730 tájáról származó, vízfestéssel készített erdélyi viseleteket tartalmazó könyv; első lapján az „Ein junger ungarischer Grafl” képen a dolmány ujjai már majdnem a csuklóig érnek és az ingujjból már csak annyi látszik ki, mint a francia rokokó férfiruhánál a csipkebodor.

A XVIII. század első felére jellemző, mintázottan tűzött borvörös selyemből készült gróf Bánffy Miklós-nak az Iparművészeti Tárbán őrzött gyermek-mentéje (12. kép). Szegélyezése széles, virágmintás aranyhímzés, magas gallérja alatt aranyozott ezüst csat mentekötő láncsal. Nemcsak anyagának paplanszerű, hanem szalagcsokrokkal kötött virágindás hímzése is már nyugati hatás alatt készült. Nem tekintve mentekötő csatját, illetve láncát, mely későbbi rátétel is lehetne, dereka alatt a hímzéssel szegett függőleges bevágás már magában véve is mutatja, hogy nem dolmány, hanem mente. Ugyanis a kardot mindenkor a dolmány fölé csatolták, de soha a mente fölé. A kard markolata a

felöltött dolmánynál a függőleges bevágásnál látszott ki. Zsebe akkoriban még nem volt a ruhának, a keszkenőt övükbe fűzve viselték az urak, mint báró Apor Péter már idézett Metamorphosisában említi. A zseb a dolmányon a francia rokokó hatása alatt, a XVIII. század vége felé lép fel.

A XVIII. század első harmadában a dolmány szabása csak annyiban változott, hogy az derékon alul szélesebbé vált, ilyen a Nemzeti Múzeum Történeti Tárának egyik régi szerzeménye, mely egykor báró Orczy István jászkún kapitányé (1719—1741) volt (13. kép). Anyaga drapp selyemalapon arany és színes virágos spanyol brokát, gombjai és zsinórozása hiányzik, elől a derékon alul csákóra vágott, különben az előbbi mentével azonos szabású, ennél azonban feltűnő az igen hosszú derék. A vállban szűk, hosszú törzs jellemző a XVIII. századi férfiakra, mint azt a folytatólagosan bemutatott ruhákon egészen a század végéig észlelhetjük. Az emberi alak változásai mindenkor az életmóddal, szokásokkal és viszonyokkal függnek össze.

Fokozottabb mértékben látjuk a dolmánynak a derék alatti kiszélesedését az Iparművészeti Tárban őrzött kis dolmányon, melyet a hagyomány szerint II. József gyermekkorában a pozsonyi országgyűlésen (1741 szeptember 11.) viselt (14. kép). A kis dolmány zöldszínű, virágos selyemből készült, szegélyein és a varrás mentén aranypaszománnyal díszítve, mellén a gombolásnál ugyancsak csákóra vágott sarkában arany csipkedísz.

A XVIII. század folyamán a dolmány és mente szabásában nyugati befolyás kezd mindjobban érvényesülni. Ekkor kezdik az ujjakat külön darabból és vállba szabni. Ez a kis dolmány e sorozatban az első ilyen példány. Ettől kezdve csakis ilyen ujjszabást találunk.

A Történeti Tárnak is van egy hasonló, de nagyobb gyerekre való világoskék selyemből készült teljes magyar díszruhája, állítólag szintén II. Józsefé volt, ki- nek különben több gyermekkori képe maradt reánk, melyeken magyar díszruhában szerepel. Ezek színben különbözök, de szabásban és díszítésben e két kis ruhával megegyeznek. A rendkívül finom kivitel mindenesetre legalábbis valószínűvé teszi a hagyományt, mely II. Józsefhez fűzi őket.

A XVI.—XVII. századból nincs teljes férfiruhánk. A nadrágot, úgylátszik, dísztelensége miatt, nem tartották méltónak a megőrzésre. A XVIII. század vége felé, 1780—90 tájáról már öt teljes öltözetünk van, valamennyi gróf Teleki Sámuel (1739—1782) erdélyi kancelláré volt, ma a Történeti Tár tulajdona. Kettő közülük régebbi típust képvisel és csak színben különbözik egymástól, ezek közül az egyik (15a kép) zöld ripszelyemből készült, zöld és arany hímzéssel, hasonló színű zsinórokból készült övvel. Ujjszabásán kívül a francia rokokóból átvett virágos hímzés is mutatja korát. E hímzéseknél rendszeren a magyaros jelleg a virágdísz közti zsinórozást utánozó motívum. Míg a dolmány

a derék alatt csákóra vágott, a mente már nem, azt barna prém szegélyezi, ujjainak szélét ugyancsak.

A magyar nadrág a XVI. századtól kezdve mai napig, mindenkor testhez álló, a lábszárok aljakját követi, elől előzékkal záródó, ennek hasítékait a XVIII. század vége felé a mentén és a dolmányon szereplő szélhímzéssel azonos dísz keretezi. A XIX. század elejétől kezdve esetleg zsinórozás, úgynevezett vitéztkötés zárja le, illetve nyúlik a térd felé. A kapocsra járó lábszárhasítékokat is hímzés, illetve zsinórozás veszi körül.

A testhezálló nadrághoz rendszeren belső oldalain fűzős, rövidszárú cipő járult. A bemutatott cipő valamivel régibb a Teleki ruhánál, 1750 tájáról való, de szintén a gróf Teleki családtól került a Történeti Tárbá.

Ez a cipőforma ugyancsak a töröktől átvett ruhával együtt kapott cipőfajtából alakult ki. A XVI. századi török cipő tulajdonképp belső oldalain fűzős, színes puha bőrcapából és hozzávaló ugyanolyan színű keményebb bőrből készült, sarokvassal ellátott félcipőből állt, s rövidesen a magyar igényekhez alkalmazkodva, átalakul. A hegyes orr legömbölyödik, a papucszerű cipő magasabbá válik, végre a XVII. század elején a félcipő a kapcával eggyé olvad, de még a XIX. század elején is két darabból való keletkezését varrattal, vagy (mint a 15a ábránál látjuk) hímzéssel jelzik.

A XVII. századtól kezdve, az előbb leírt cipőfajtán kívül a csizmaviselet is elterjedt és azóta hol az egyik, hol a másik volt túlsúlyban.

A gróf Teleki Sámuel zöld selyemruhájával azonos szabású, azonos korú másik ruha arannyal hímzett viola selyemből készült, s színben és aranyos ragyogásban az előbbinél pompásabb.

Gróf Teleki Sámuel 1790 táján készült három ruhája, vagyis az újabb típusok közül az egyik (15b kép) barna selyem. Nadrágja a rendes szűk magyar nadrág, mellén zsinórozott, csákóra vágott dolmánya látszólag szintén nem tér el az előbbiétől, ám ennek ujjai nincsenek, s így a rokokó frakk mellényének felel meg és mentéje nélkül, mely a rokokó frakkot utánozza szabásában, nem viselhető, még vállravetve sem.

Ezen magyar frakkmentés ruhának a párja világos zöldes selyemből készült. A harmadik világos zöld selyemből, ez utóbbi azonban nem zsinórozott, hanem díszes aranyhímzéssel díszített. Tehát a frakkmenténél mindkét díszítési módot használták, természetesen a hímzés volt az előkelőbb, a másik pedig a szerényebb.

A XVIII. század vége felé úgy az ujjatlan dolmány, mint a frakkmente megrövidül, mindkettő alig ér valamivel lejjebb a csípőnél. A selyem alapanyagot a posztó váltja fel, a paszomány és zsinórdísz végleg elmarad és helyet ad a rokokóból átvett virágos selyem hímzésnek, melyen néha zsinórozást utánzó motívum is szerepel. E típusból a Történeti Tárban három darab van. Az egyik (16a kép) anyaga sötétkék posztó, széleit fehér zsinórozás és zöld árnyalatú virágos selyemhímzés veszi körül, mentéjének széleit ezenkívül fekete

prém is. A nadrágon nemcsak az előzők hasítékait, hanem oldalvarratát is hasonló virágos hímzés kíséri. A dolmány alul csákóra vágott, a fekete prémmel szegett mente az előbbinél alig valamivel hosszabb. Eő jellemzője még a hímzett, magas állógallér. E típusu ruhához rendszeren cipőt hordtak, de néha csizmát is. A képen ábrázolt csizma fekete bőrből való, díszítése hullámvonalas aranyhímzés. Az 1800-as évek elején készült, a Történeti Tár tulajdona.

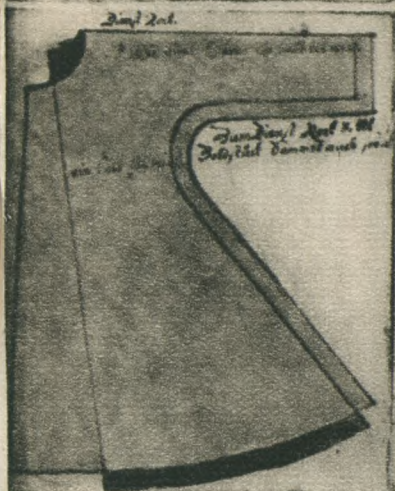
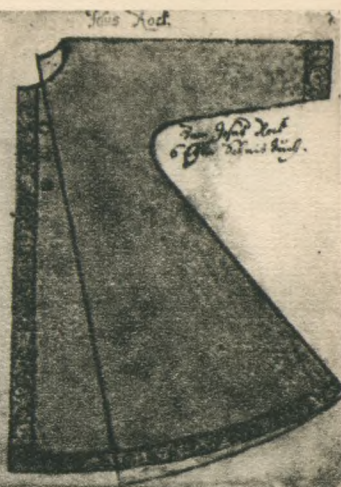
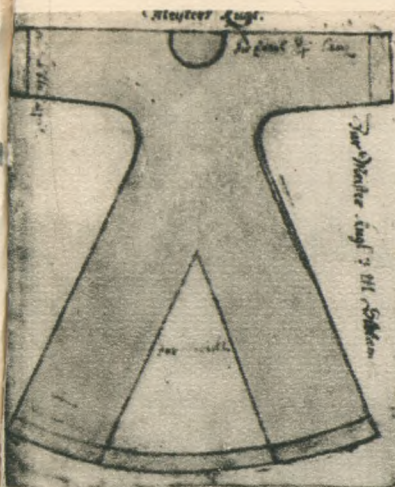
A most leírt ruha szabása némileg emlékeztet a Történeti Tárban őrzött Szaplonczay Pál fővámszedőnek 1820 táján készült ruhájára (16b kép): a dolmány és prémmel szegett mente rövidsége és a gallér magassága megegyezik, de máskülönben itt már lényeges átalakulás történt. A dolmány ismét ujjas, a mente tehát vállravetve is viselhető, utóbbi alól nem kanyarodik ívesen, hanem egyenesen záródik. Díszítése egészen újszerű. A XVIII. század végén a virágos hímzés kiszorul és a zsinórozás hódít teret. Különösen katonai egyenruhák-nál vált általánossá a mente és a dolmány mellének sűrű zsinórozása, ugyanis a kardcsapás ellen is védett. A Szaplonczay ruha egyenruhához hasonlít, pedig csak egyszerű nemesi öltözkék, anyaga sötétkék posztó. Dolmányán és mentéjén sűrű aranypaszomány, zsinór és aranyozott gombdész, mentéjének szélén fekete karakül prémszegély, nadrágján arany paszománydísz. A ruhához hozzátartozó csizma fekete bőrből készült, hegyesorrú, szélén ezüstzsinór és elül ezüst kötött gomb.

A dolmány és a mente éppen ebben a korban, 1820 táján, volt a legrövidebb. Egyenruháknál részben egy ideig még tovább él ez a forma, sőt urasági inasok és parádés kocsisok ruhájánál még mai napig is, a nemeseknél azonban ismét a térden felül érő, hosszabb alak lett általános és mind a mai napig a magyar díszruháknál irányadó.

Spóner Pál ügyvédnek, Szepes vármegye táblabírájának az 1835-ös években készült és a Történeti Tárban őrzött dolmánya (17. kép) már ezt az új típust képviseli. Anyaga sötétkék posztó, rajta a zsinórozás világos barnaselyem. Mellén még ugyanazon sűrű zsinórdísz szerepel, mint az előbbin.

Míg Spóner Pál dolmánya a XIX. század második harmadának egyszerűbb kivitelű nemesi díszruháját képviseli, ugyancsak a Történeti Tárban, az 1849-ben vértanú halált szenvedett gróf Batthyány Lajos miniszterelnök dolmánya és mentéje a főnemesi változatot (18. kép). Szabásuk közös, itt azonban a sötétzöld posztó, illetve a menténél a bársony anyagon zsinórozás helyett aranyhímzés van. Úgy a ruhadarabok színe, mint a palmetta babér és tölgyágas hímzésmintája a császári és királyi kamarások díszruháinál előírásos. Ez tehát nem magyaros jelleg, de a magyar díszruhánál is gyakran előfordul.

V. Ferdinánd magyar király (1830—1848) pozsonyi koronázása nagy pompával folyt le, azon alakult ki a magyar férfi díszruhának az a típusa, melyet az

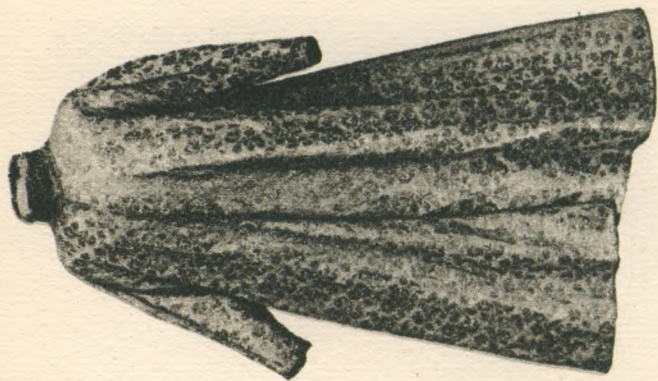
2.

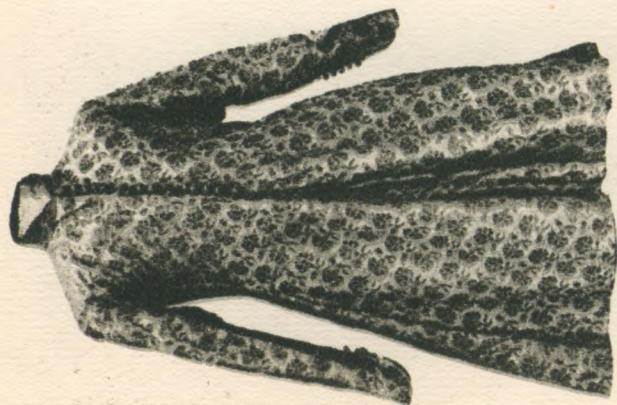

3.

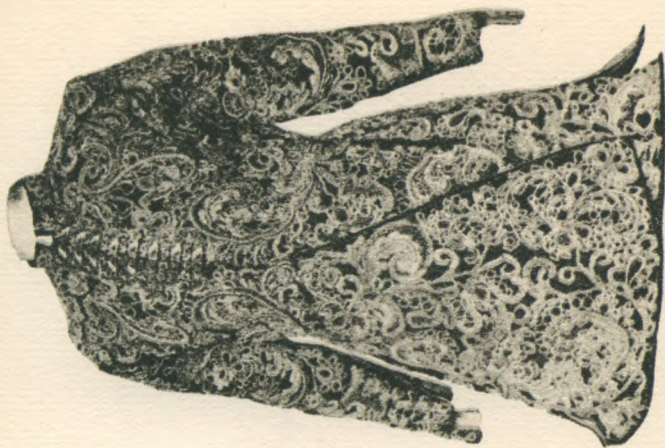

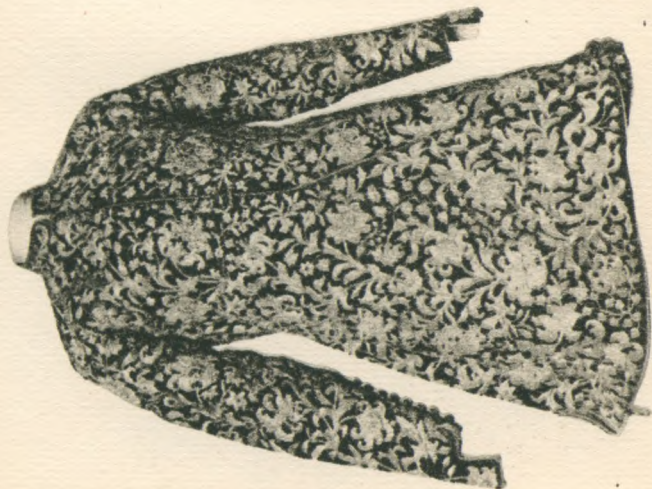
4/b.

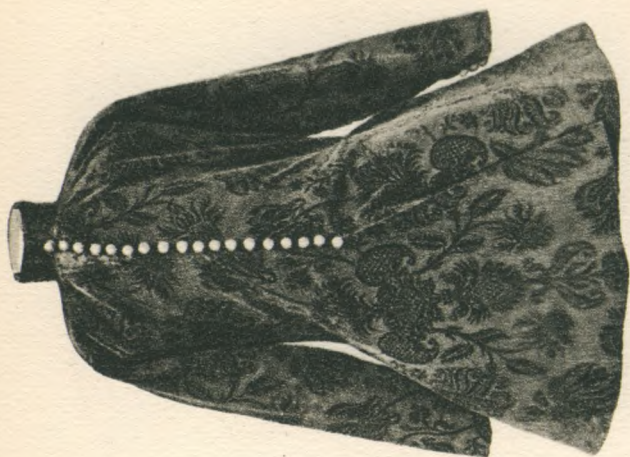
4 a.

5b.

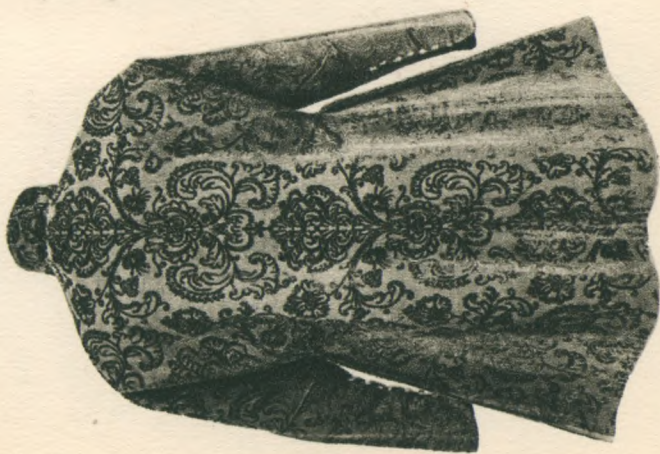
5/a.

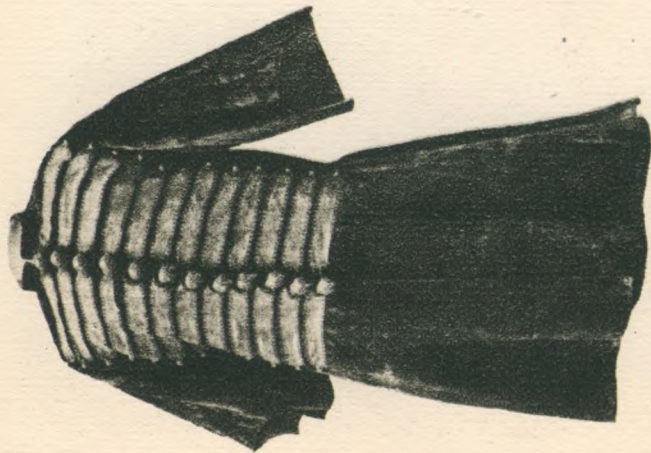

6.

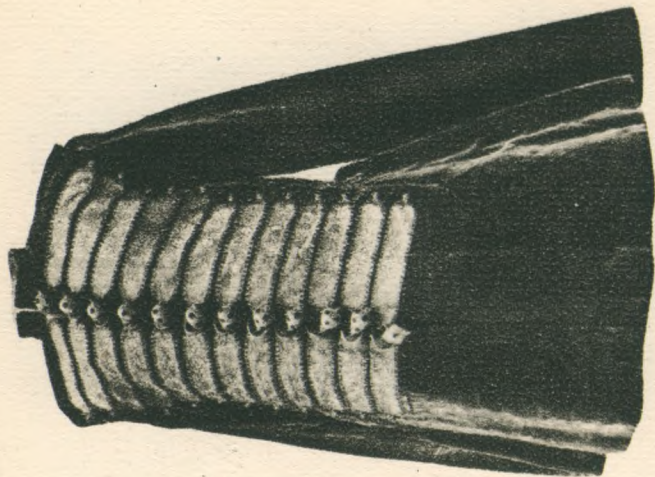

7.

8 a.

8 b.

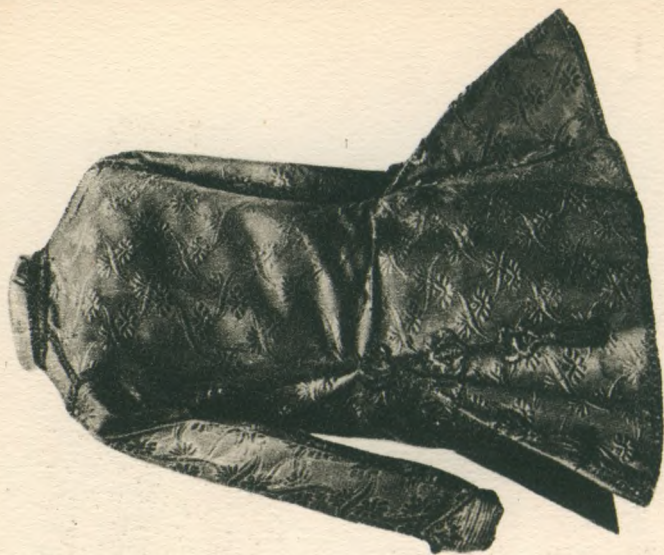
11.

13.

14.

15/a.

15/b.

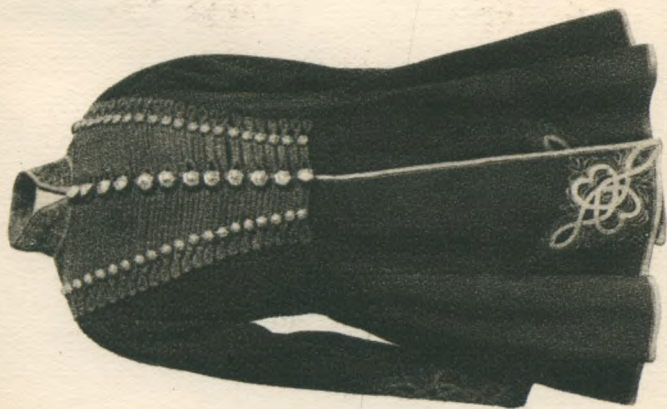
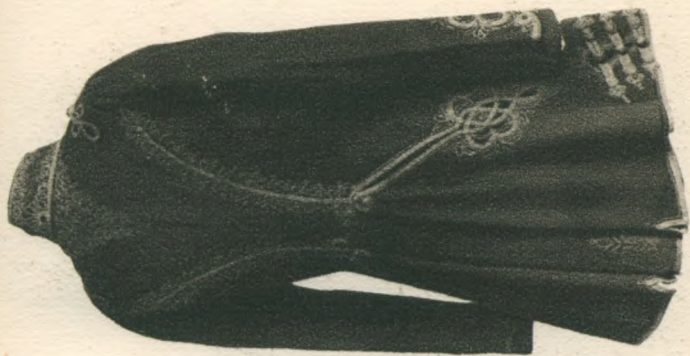

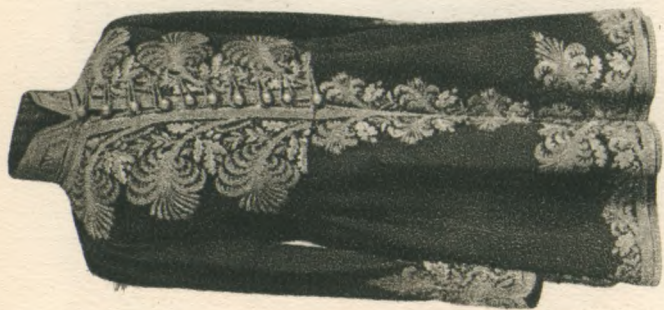
16/a.

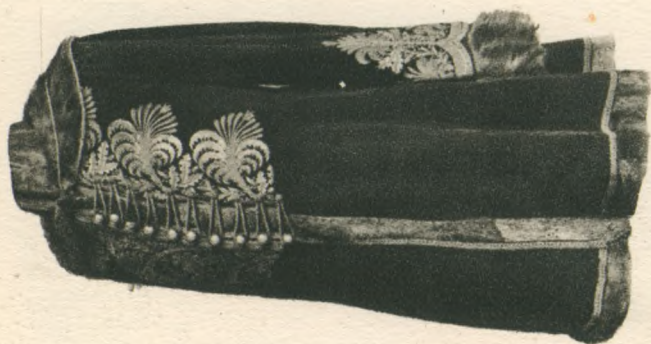
16. b.

17.

18/a.

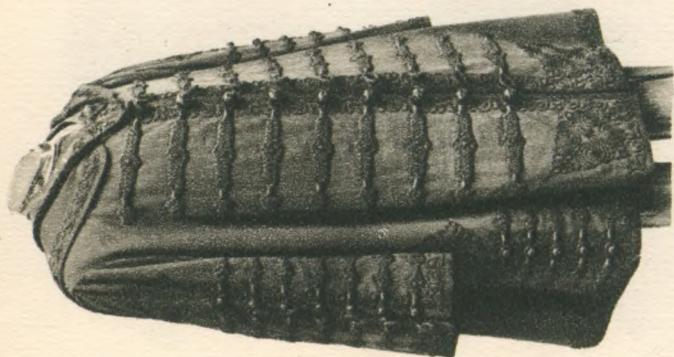
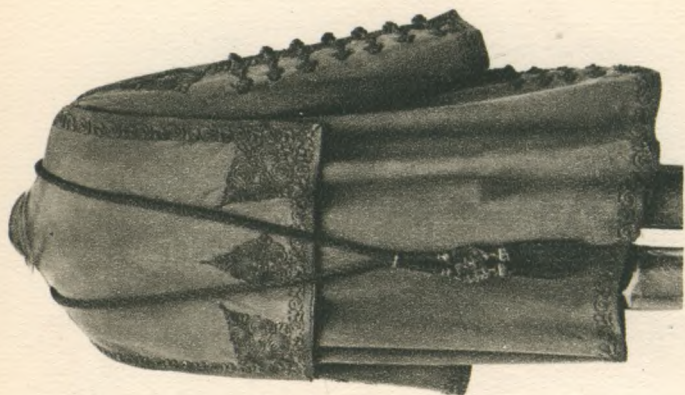
18/b.

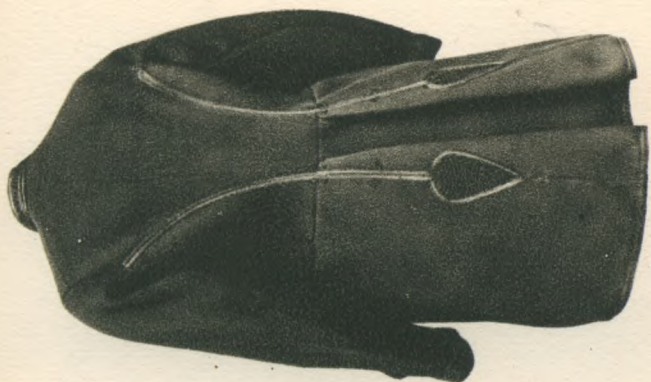

19/a.

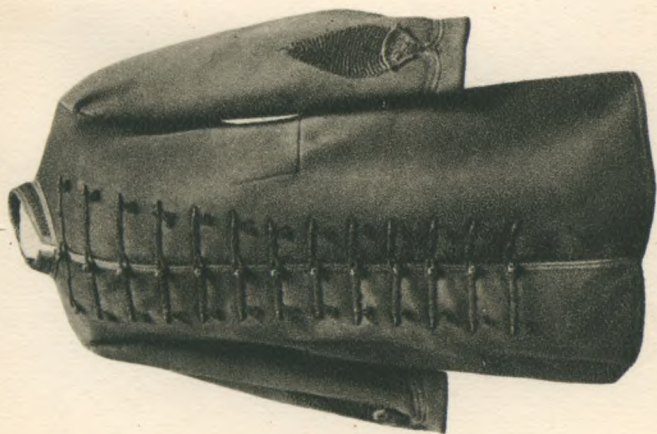

19/b.

24

22/a.

22/b.

25.

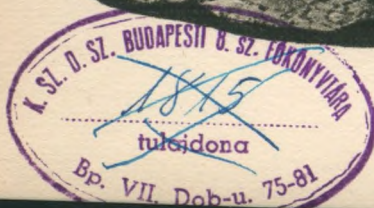

32.

1587

előbbi két dolmány, illetve mente képviseli. Ennek a díszruhának egyik 1850-es években készült változata Almási Balogh Loránd tulajdona (19. kép). Dolmánya kékeszöld mintás selyemből készült, nadrágja vörös selyemtrikóból, aranyzsinórdíszes mentéje és süvegje barna prémmeel szegélyezett. Gombjai, mentekötő-lánca, öve és süvegforgója részben filigránműves aranyozott ezüsből való és korallszemekkel díszített. Fekete csizmáján arany zsinórszegély, elől hasonló gombbal.

V. Ferdinánd koronázásának ez a díszruha-típusa a XIX. század végéig, sőt még ma is sok esetben mintaképiül szolgál. Fő jellemzője a tarkaság, ami a régi egyszínű ruházattal szemben a nagy felvonulásoknál a félreértett színpompát adta, mely tömegben inkább zavaros, mintsem harmonikusan és előkelően művészi hatást nyújt.

Az 1860-as évek a magyar ruhaviselet történetének nevezetes korszaka. A nemzeti felbuzdulásnak ezekben az éveiben a magyaros szabású viselet általános elterjedését és állandó viselését célzó mozgalom hatása alatt nagy fejlődés indult meg. Versenyezve igyekeztek újabb és újabb ruhaváltozatokat teremteni, úgy szabásban, mint díszítésben, néha népies motívumokat is felhasználva. A gróf Teleki család egyik tagjái volt az a díszruha, mely a Történeti Társaság ezt a kort képviseli, mint az 1860-as években kialakult magyar ruha egyik típusa (19b kép). Dolmánya fekete, mentéje szilvavérbársony, nadrágja fekete selyemtrikó, díszítése zsinór.

zást utánzó acélgyöngy hímzés. Kék bársonyból készült süvegjének ugyanilyen a díszítése. Mentekötő lánc, süvegforgója és kardja fényesre csiszolt acélból készült. Eltekintve acélból készült ékszereitől és gyöngydíszétől, szabására nézve csak a mente alakja újszerű. Ezt a suba ihlette meg, amelynek ez tulajdonképpen rövidebb és finomabb változata, ezt bősege, hátán lógó szögletes nagy gallérja, hasított széles ujjai mutatják. A süveg alakja is sajátos új kísérlet, mely nem igen terjedt el.

A szűralakú mente az 1860-as években kedvelt ruhadarab volt, az azonban többnyire nem bársonyból, hanem posztóból készült. Ilyen a Szulyovszky Ignác országgyűlési képviselő, ma dr. Szádeczky-Kardoss Boldizsár darabja is (20. kép). Anyaga violaszínű posztó, fekete zsinór és sujtásdíszítéssel.

Az 1860-as évek magyar ruhaviseletének fellendülése nemcsak a díszruhára szorítkozott, hanem a hétköznapi is. Erre kitűnő példa Gerenday Antal ismert pesti polgár dolmánya (21. kép), illetve ez időben már atilla néven ismert, hátul derékba szabott, elől bő ruhadarabja is. Anyaga sötétkék posztó, zsinórozása fekete. Érdekes ujjainak végén a visszahajtott leppentyűnek emléke, ami arra vall, hogy XVII. századi képekről vettek hozzá külsőséges mintát.

A nyugati hatások alatt továbbfejlődött magyar ruha, mely az előbb említett 1860-as évek kivételével a mindennapi élettől teljesen elszakadt és mindinkább

csak nagy ünnepségek díszöltözetévé vált, néha az eredeti XVI. századi magyar viselethez is igyekezett visszavisszatérni, ez azonban csak ritka esetben sikerült. Szabásban, arányban, díszítésben az ilyen régieskedő ruhák többnyire bántóak. Munkácsy Mihálynak 1896-ban, a millenniumi ünnepeken viselt és jelenleg a Történeti Tárban őrzött díszruhája szomorú példa erre (22a). Térdigérő dolmánya világoszöld alapon violaszínű pitypang virágos francia bársonybrokát, bő mentéje violaszínű bársony, sárga atlaszbéléssel, nadrágja violaszínű selyemtrikó. Csizmája sárgabőrből készült, ékszerei: a gombok, a mentekötő, öv és süvegforgója gránát, smaragd, igazgyöngy és gyémántokkal díszített aranyozott ezüsből készültek. Süvegje ugyancsak violabársony, oldalán kócsag tollbokrétával. Alakja Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hősnek egyik egykorú metszetén látható ruházatát utánozza értelmetlenül.

Hadd zárja le a sort gróf Semsey Andornak már XX. századi diplomáciai szolgálatra szánt díszruhája (22b kép). Gróf Bánffy Miklós külügyminisztersége alatt kiadott rendelet alapján, a trianoni gyászra való tekintetből, fekete színű ottománselyemből, ékköves ékszerek helyet pedig aranyozott ezüsből készült. E nemesen egyszerű, ízléses díszruhát maga gróf Bánffy Miklós tervezte 1933-ban, az ékszereket Pál Lajos tanár készítette. Munkácsy Mihály színpadias ruhájával szemben látjuk, hogy a legújabb korban is lehet jó és ízléses magyar díszruhát tervezni, nemcsak modern anyagok,

hanem a legújabb stílusirányok felhasználásával, természetesen azonban csak a magyar ruha történeti fejlődésének ismerete alapján.

*

A magyar női ruha a XVI. században a némettel azonos. Ennek hazai továbbfejlődéséből alakult ki annak XVII. századi alakja. E korból ábrázolásokon kívül már eredeti darabjaink is vannak.

A legrégebb magyarszabású női díszruhánk Bethlen Gábor erdélyi fejedelem neje, Brandenburgi Katalin (1604—1649) nevéhez fűződik. (23. kép.) Szoknyája kékeslila, sokhalsontos vállfűzője kékszínű olasz bársonybrokát, recés hurkos alapos nyírott virágos mintával. A szoknyát nyolc sorban csipkeszerű, virágos mintájú arany-ezüst hímzés díszíti, a vállfűzőn azonos hímzés ismétlődik. Ingválla eredeti képek után készült. Szoknyájának elejét eredetileg földig érő, széles, fönt ráncokba szedett fehér csipkekötény fedte, mint ezt az egykorú ábrázolásokon látjuk. A csipkén áttündöklő fényes hímzés csak fokozta az egész öltözetnek gazdag díszítése dacára nemesen egyszerű, de előkelő hatását. A ruha a Történeti Táré.

Brandenburgi Katalin ruhájával azonos szabású herceg Esterházy Pál nádor neje, Thököly Éva menyasszonyi ruhája 1672-ből. (24. kép.) Anyaga kék bársony, arany-ezüst relief hímzését korallgyöngyök díszítik. Anyagának finomsága, nagy művészettel tervezett hímzésmintája

és színösszetétele régi női ruháink legszebbikévé avatják a remeket. Esterházy Pál herceg tulajdona.

A XVII. századi magyarszabású női díszruha alakja aránylag alig változott meg a XVIII. század folyamán. A Történeti Tár tulajdonában levő, 1750 táján készült ruhának (25. kép) ugyanolyan ráncokba szedett bő szoknyája van, mint a XVII. századiaknak, sok halcsontos, fűzős vállfűzője elől csak valamivel mélyebbre nyúlik, mellén a kivágása pedig szintén valamivel mélyebb. Eredeti képek után készült csipkesszélű, könyökig érő ingujjai kétbuggyosak. Ez utóbbi jellemző a XVIII. századra, ám már a XVII. század második felében is viselik, de azoknál az ujjak bővebbek, illetve a buggyok nagyobbak.

Alakra, mint említettem, alig tér el a XVIII. századi női ruha a XVII. századitól, de anyagra már igen. Míg a XVII. században egyszínű mintás, vagy síma bársonyból, vagy selyemből készül a női ruha, addig a XVIII. században az egyszínű mintás, vagy sokszínű virágos, többnyire francia brokátok hódítanak tért, a pruszlikon pedig hímzés helyett kivétel nélkül arany-ezüst paszomány vagy csipkedísz uralkodik. A szóban forgó szoknyának anyaga világoskék selyem alapon ezüst, violás, rózsaszínes, sárgás és zöld árnyalatú, gránátalmás, lyoni brokát. Pruszlikja világoskék tafota, arany paszománydísszel. Malines csipkesszélű, mintás tüllköténye csak úgy, mint említett ingujja, eredeti képek után készült. A Majthényi-család egyik tagjáé volt.

Ugyanilyen alakú és korú az Iparművészeti Tárlás példánya (26. kép) is. Itt a szoknya és pruszlík anyaga egyenlő, világoskék alapon ezüst- és violavirágos, vörösrózsás francia brokát. Vállfűzőjén ezüst csipkedísz.

Az ingvállon kívül a kivágást szegélyező csipkebodor is eredeti képek után készült, XVIII. századi brüsszeli csipkéből. Rajta az ezüsttel hímzett tüllkötény a XIX. század elejéről való.

Úgy mint a magyar férfi ruha, a női is a külföldi áramlatok hatása alatt fejlődött. Előkelő hölgyeink a magyar ruhát azonban csak kivételes alkalmakkor, nagy ünnepségeken viselték, nem úgy, mint a férfiak, kiknek a XIX. század első feléig hétköznapi, általános viseletük volt.

Az előbbi két századon keresztül ezért a szabásban lényeges változást nem látunk, nagyobb zökkenő csak a francia forradalom után, a napoleoni időkben áll be, amikor a magyar díszruha a teljesen francia empire szabását veszi át és a magyaros jelleget csak jelzi. Az eredetileg Luby Imréné, ma Putnoky Móricné tulajdonában lévő ruha, kitűnő példa erre (27. kép). Anyaga világos violaszínű, fényes, könnyű selyem. Bélése egyáltalán nincs. Mélyen kivágott s szoknyájával összevarrt derekán az ezüst paszománydísz elrendezése és elől a zsinórozás magyar pruszlíkot utánoz, fehér selyem tülllel bevont buggyos ujjai pedig a magyar ingvállat. Szoknyájának és folytatólag hosszú uszályának szélén ezüst hímzés, keskeny indadísz fölött palmetták

és kis koszorúk váltakoznak. A magyar női ruha eddig sohasem volt hosszú uszályos, azt csak ezen időtől kezdték alkalmazni.

V. Ferdinánd 1830-i pozsonyi koronázása nagyot lendített a magyar női ruha fejlődésén. A nemesség teljes számban, nagy pompával vett rajta részt. Ezen ünnepségről több teljes ruha és több részlet maradt meg.

Az egyik legteljesebb és legszebb özvegy Simontsits Elemérné tulajdonában van, egy másik pedig a Történeti Tár tulajdona.

Az előbbi (28. kép) anyaga világosrózsaszínű, ezüstpettyes, könnyű selyem. A szoknyát és hosszú uszályát sima, rózsaszínű selyempánt szegi, fölötte kettős, ezüsttel átszőtt fehér tüll-bodor, köténye, fátyla és csipkedíszei ezüsttel hímzett fehér tüllből valók, derekának mellén a fűzést utánzó zsinórozás szintén ezüst, pártája igazgyöngyös. A mai tulajdonos öse, Bajzáth Mária viselte a koronázáson.

A másik ruha (29. kép) anyaga sárga alapon arannyal átszőtt mintás könnyű selyem, fehér tüll-köténye, fátyla, csipkéje arannyal hímzett. Szentiványi Anzelm neje, született Jezerniczky Katalin viselte.

E két ruha szoknyája, úgy mint az empire szabásúé, béleletlen, de annál szélesebb; hátul kapcsokkal záródó dereka valamivel hosszabb. Vagyis ez a típus az empire szabásúnak egyenes leszármazottja, amint ez a két képen jól kivethető. Az 1840-es évek felé a szoknya mindinkább bővül, illetve folyton szélesebb és hogy harang-

alakban el is álljon, lószőr-, majd fémabroncsos alsószoknya, a krinolin fölött viselték.

A krinolinos magyar szabású ruhákhoz elől igen hegyesben végződő, többnyire hátul kapcsos derekat viseltek, mely az elől fűzött hajdani pruszlikot utánozta zsinórdíszítésével.

Az 1860—67-ig tartó nagy nemzeti felbuzdulás alkalmával, mikor a magyar ruha az országban teljesen kiszorította a francia divatot, még a hétköznapi viseletben is, a krinolin elérte legnagyobb terjedelmét, és bár a divatlapok igyekeztek különböző, többnyire paszomány- és sujtásdíszítésekkel változatokat teremteni, lényegében, azaz szabásban semmi új magyarosat nem alkottak. Csak egyfajta ruhadarabot tudunk e korból bemutatni, olyant, ami idáig hiányzott s ami krinolinhoz szabottsága miatt újabb forma, ez a női mente (30. kép). Anyaga fekete tafota, díszítése gazdag sujtás és ezüstyöngyhímzés. Jókai Mórné, Laborfalvy Róza, a Nemzeti Színház művésznője viselte 1861-ben; ma a Petőfi-ház tulajdona.

Néhány megmaradt hasonló darabon és a divatlapok képein is látjuk, hogy itt csak a zsinórozás változatos mintája lényeges, ez pedig, szabásával együtt, a magyar szűrről merített ihletet, akárcsak e korban a férfimente. A képen látható fekete bársony főköttő, melynek ezüst és fekete csipke a díszítése és lecsüngő szalagcsokra is azonos díszítésű, szintén Jókainé volt és a mentével egykorú.

A női főkötőnek ez az alakja a XVII. századival azonos, sőt még régebbi időre megy vissza; egyszerű kontyfedő. Általában a magyar főkötőnek sohasem volt szertelen alakja, csak anyagban és díszítésben találunk egyes korokban eltérő sajátosságokat.

A magyar lányok pártát viseltek, ez rendesen virágkoszorút ábrázolt, illetve utánzott többnyire változatos hímzéssel és modorban, különféle anyagból és a főkötőhöz hasonlóan, gyakran igen díszes volt. Az ékkövekkel díszes gyöngyös főkötőt és pártát a legelőkelőbbek viselték. (Lásd 28. kép.)

Nemes Glatz Ödönné, ma vitéz Csutak Béláné díszruhája (31. kép) 1870-ben készült acélkék tafotából. A bő szoknya alján a fekete csipkefodor alatt, fehér tafota alsószoknya látszik át, hátul fűzős pruszlikot utánzó derekán elől fehér selyembetét, fűzést utánzó zsinórozással. Ezt, nyakkivágását és selyem bugygyos ujjait az alapkelméből készült selyembodor szegi. Az utóbbi dísz újabb gondolat, de a balassagyarmati múzeum egy 1865-ből származó pruszlikján is megtaláljuk már. A krinolin divatja már akkor letűnt, de a szoknya még mindig elég bő. Főkötője és annak lógói ezüst csipkéből készültek, köténye és fátyla brüsszeli applikációs csipke.

1896-ban, hazánk ezeréves fennállásának ünnepein, ismét nagy szerepe volt a magyar díszruhának. Az udvar, az arisztokrácia és a vezető szerepeket betöltő előkelőségek hölgytagjai kivétel nélkül többnyire

egészen új ruhát csináltattak. Ezek természetesen az 1896. évi francia divat jegyében készültek. A szoknya szabása az úgynevezett harangalj, a pruszlikot utánzó derék ujjai óriási buggyosalakban többnyire az alapkelméből készültek és az ing ujját már nem is jelképezték.

E kor egyik sikerültebb példánya gróf Berényi Jánosné Török Irma díszruhája. (32. kép.) Anyaga világoszöld ottomán, szoknyáján és hosszú uszályán nagy ízléssel tervezett dús ezüsthímzés, szélén sötétebb bársony szegély vonul, hátul fűzéssel záródó derekán ezüst csipkedísz, ingvállat utánzó buggyos ujjak, elől fűzést utánzó zsinórozás. Fehér kötényét ugyancsak ezüst csipke szegi.

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Kisszebeni szabásmintakönyv négy oldala, 1641.
2. Oláh Miklós gyermekkori mentéje, 1503.
3. Mente, XVI. század közepe tája.
- 4/a, b. I. Lipót koronázási dolmánya és mentéje, 1657.
- 5/a, b. Hímzett dolmányok, XVII. század.
6. Dolmány, XVII. század második fele.
7. Dolmány, XVII. század második fele.
- 8/a, b. Menték, XVII. század második fele.
9. Mente, XVII. század második fele.
10. Gróf Esterházy László († 1652) mentéje.
11. II. Rákóczi Ferenc inge.
12. Gyermekmente, XVIII. század eleje.
13. Bárá Orczy István dolmánya, XVIII. század első fele.
14. II. József gyermekkori dolmánya, 1741.
- 15/a, b. Gróf Teleki Sámuel díszruhái, 1780 és 1790-es évek.
- 16/a, b. Díszruhák, XVIII. század és 1820 tája.
17. Nemes Spóner Pál dolmánya, 1835 körül.
- 18/a, b. Gróf Batthyány Lajos dolmánya és mentéje.
- 19/a, b. Almási Balogh Loránd díszruhája, 1850-es évek és a gróf Teleki család egy tagjáé, 1860-as évek.
20. Szulyovszky Ignác mentéje, 1860-as évek.
21. Gerenday Antal dolmánya, 1860-as évek.
- 22/a, b. Munkácsy Mihály díszruhája, 1896 és gróf Semsey Andor díszruhája, 1935.
23. Brandenburgi Katalin díszruhája és főkötője, XVII. század első fele.

24. Thököly Éva menyasszonyi ruhája, 1672.
25. Díszruha, 1750 tája.
26. Díszruha, 1750 tája.
27. Luby Imréné díszruhája, 1810 tája.
28. Bajzáth Mária díszruhája, 1830.
29. Szentiványi Anzelmné Jezerniczky Katalin díszruhája, 1830.
30. Jókainé Laborfalvy Róza mentéje és főkötője, 1860-as évek.
31. Nemes Glatz Ödönné díszruhája, 1870.
32. Gróf Berényi Jánosné Török Irma díszruhája, 1896.

FICINA KÉPESKÖNYVEK

Az egyes számok ára kötve P 4.60

4. KISFALUDY AURORÁJA (Kenyeres Imre)
13. MAGYAR BÚTOROK (Bárányné Oberschall M.)
14. A MAGYAR PORCELLÁN (Ruzicska Ilona)
15. PANNONIA (Kovrig Ilona)
21. BALATON (Keresztury Dezső)
23. ERDÉLYI VÁROSOK (Makkay László)
24. KOLOZSVÁRI KÉPESKÖNYV (Biró József)
25. ERDÉLY NÉPMŰVÉSZETE (Palotay Gertrud)
26. FRANCIA SZELLEM MAGYARORSZÁGON (Sőtér I.)
28. NAGYVÁRAD (Széll Sándor)
29. RÉGI MAGYAR VASMŰVESSÉG (Bárányné Oberschall M.)
32. SZÉKELY FÜRDŐK (Kádár László)
33. SZINYEI MERSE PÁL (Pátzay Pál)
34. RÉGI MAGYAR FÉNYKÉPEZÉS (Kreilisheim György)
35. PÉCS (Vörös Márton)
36. MAGYAR ÚRI HIMZÉS (Tápay-Szabó Gabriella)
37. MOZART ÉS MAGYARORSZÁG (Sebestyén Ede)
38. PARASZTBÚTOR (Domanovszky György)
39. GYŐRI KÉPESKÖNYV (Valló István)
40. PEST-BUDAI MŰZSA (Trencsényi-Waldapfel Imre)
41. BUDAPEST RÉGI FÜRDŐI (Medriczky Andor)
42. RENAISSANCE MAGYARORSZÁGON (Pálincás László)
43. MAGYAROK ÉS BOLGÁROK (Fehér Géza—Göllner Aladár)
44. A NYOMTATOTT BETŰ (Haiman-Kner György)
47. NÉPI FAZEKASSÁG (Domanovszky György)
49. MAGYAR ASSZONYOK (Deédné Garzuly M.)
50. VÁCI KÉPESKÖNYV (Bán Márton)

Kettős számok ára kötve P 5.80

- 30/31. ERASMUS (Trencsényi-Waldapfel Imre)
- 45/46. MAGYAR URALKODÓK (Vayer Lajos)
- 51/52. MUNKÁCSY MIHÁLY (Farkas Zoltán)
- 53/54. MAGYAR BIEDERMEIER FESTÉSZET (Kopp Jenő)

A sorozat egyes kötetei németül, angolul, olaszul és franciául is kaphatók.

OFFICINA KÖNYVTÁR

PLATON: A LAKOMA
COLUMBUS UTAZÁSI NAPLÓJA
SAINT-SIMON: XIV. LAJOS UDVARA
PETŐFI SÁNDOR: UTI RAJZOK
MONTAIGNE GIDE VÁLOGATÁSÁBAN
CHAMISSO: SLEMIL PÉTER
MACHIAVELLI ÉS NAGY FRIGYES: A FEJEDELEM
MORUS TAMÁS: UTOPIA
ÉNEKEK ÉNEKE
MERCIER: A FORRADALMI PÁRIS
GÖRÖG KÖLTŐK
BETHLEN MIKLÓS ÖNELETÍRÁSA
II. RÁKÓCZI FERENC VALLOMÁSAI
SZÉCHENYI ISTVÁN 1848-as NAPLÓJA
RÉGI OLASZ NOVELLÁK
SZENT ÁGOSTON VALLOMÁSAI
MARCUS AURELIUS VALLOMÁSAI
VOLTAIRE: CANDIDE
SKÓT BALLADÁK
DELACROIX NAPLÓJA
ARANY LEGENDA
MARCO POLO KELETÁZSIAI ÚTJA
NAPOLEON SZENT ILONAI EMLÉKIRATA
PLUTARCHOS: CAESAR ÉLETE
A. STEFFEN VÁLOGATOTT VERSEI
LAO-CE: TAO-TE-KING
MONTESQUIEU HAGYATEKÁBÓL
1848/49 A NAPILAPOK TÜKRÉBEN
SCHUMANN: PILLANGÓK ÉS KARNEVÁL
BONFINI: MÁTYÁS KIRÁLY
TOLSZTOJ LEVELEIBŐL
BÖLÖNI FARKAS: UTAZÁS ÉSZAKAMERIKÁBAN
WOOLLEY: UR VÁROSA ÉS A VIZÖZÖN
ARISTOPHANES: LYSISTRATÉ
KOMNENA ANNA: ALEXIAS
KRÚDY: PEST A VILÁGHÁBORÚBAN
PLATON: SOKRATES VÉDŐBESZÉDE
1914/15 A NAPILAPOK TÜKRÉBEN

